

OGAHIY G‘AZALLARIDA TALMEH SAN‘ATINING O‘RNI

Ashurova Hamida Aliyor qizi

O‘zbekiston Milliy Universiteti

Adabiyotshunoslik: (o‘zbek adabiyoti) mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

E-mail: mumtozijod@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Muhammad Rizo Erniyozbek o‘g‘li Ogahiyning ga‘zallari tahlil qilindi. G‘azallarining mavzu ko‘lami, g‘oyaviy yo‘nalishi, obrazlar tizimi (Ayyub alayhissalom misolida) tadqiq etildi. Talmeh she‘riy san‘ati qo‘llangan g‘azallaridan parchalar keltirilib, atroflicha ilmiy tomonlama izohlab berilgan.

Kalit so‘zlar: Ogahiy g‘azallari, talmeh san‘ati, mahorat, Ayyub (a.s.), tasavvuf, timsol, ramziy timsol, komillik;

Talmeh arabcha so‘zdan olingan bo‘lib, “ko‘z qirini tashlamoq”, “bir nazar tashlash”, “ishora qilmoq”, degan ma‘nolarni bildiradi. Mumtoz adabiyotda badiiy san‘at sifatida u mashhur qissa, maqol, tarixiy va afsonaviy voqea, shaxs, mashhur asar qahramonlari nomiga ishora qilish vositasida fikrni qisqa, ixcham ifodalashdir. Bu badiiy san‘at adabiyotimizda keng qo‘llanilgan. XIX asr mumtoz adabiyotiga katta hissa qo‘shgan Muhammad Erniyozbek o‘g‘li Ogahiy ham bu badiiy san‘atdan ko‘plab g‘azallarida foydalangan.

Ma‘lumki, Sharq she‘riyatida g‘azal janri yetakchi o‘rinni egallaydi. Mumtoz adabiyotimizning namoyondalaridan biri Ogahiy she‘riyati, mazmunan chuqur, falsafiy teran bo‘lishi bilan birga badiiy jihatdan ham barkamol asarlardir. Uning timsollar olami, tashbehu qiyoslar silsilasi o‘ziga xos, yangicha. Shoir har san‘atning, har bir detalning, ungacha ilg‘amagan qirralarini, borilmagan ma‘naviy hudud kengliklarini kashf etishga harakat qiladi. Ogahiy she‘riyatida mifologik va diniy-

tarixiy obrazlar g‘oyatda rangbarang bo‘lib, ularning ayrim belgi va xususiyatlari she‘riyatida ramzga aylanib ketgan.

Diniy rivoyatlarning taraqqiyot bosqichlarini ko‘zdan kechirish shuni ko‘rsatadiki, islom bilan bog‘liq bo‘lgan payg‘ambarlar obrazi Qur‘oni karim orqali yozma adabiyotga o‘tgan. Ana shunday obrazlarga xos belgi va xislatlarga ishora etish orqali obrazli ifoda yuzaga keladi. Ko‘pgina shoirlarimiz obrazlarning an‘anaviy sifatlarini saqlagan xolda, ularni yangicha bo‘yoqlar bilan bezaydilar.

Qur‘oniy mavzular va obrazlarning jahon hamda o‘zbek adabiyotiga ko‘chib o‘tishini biz bevosita Ogahiy she‘riyati misolida ko‘rishimiz va bu islomiy nuqtai nazardan ibratli bo‘lish barobarida, o‘zbek adabiyotining islom adabiyoti bilan chambarchas bog‘liqligi, moziydan uzilmaganligini ham ko‘rsatadi.

Yozma adabiyotda keng qo‘llanilgan an‘anaviy obrazlardan biri – Ayyub payg‘ambar bo‘lib, uning bosh sifati sabru-toqat va chidam egasi ekanligidir. Yahudiy va islomiy manbalarda bu payg‘ambarga xos xislat va fazilatlar haqida ma‘lumotlar mavjud.

Ogahiy payg‘ambar siymolarga, xususan, Ayyub (a.s.) obraziga o‘ziga xos tarzda yondashadi. Buning isbotini shoirning orifona, oshiqona, diniy mazmundagi g‘azallarida uchratishimiz mumkin. G‘azallarida Ayyub alayhissalomga ishora qilish orqali yor vasliga bo‘lgan umidvorlikni, hijron azoblariga sabr-bardoshni ifodalashning o‘ziga xos vositasidir.

Mumtoz she‘riyatdagi an‘anaviy obrazlarni (Iso, Ya‘qub, Yusuf, Ayyub, Maryam, Xizr, Sulaymon) alohida shoir asarlari, xususan, lirikasi asosida tahlil qilish o‘sha ijodkor dunyoqarashi, badiiy mahorati, iste‘dodi qirralarini teranroq idrok qilish va kashf etishda qo‘l keladi. Ogahiy lirikasida uchraydigan Ayyub (a.s.) bilan bog‘liq baytlarni esa 2 guruhga bo‘lgan xolda tahlil qilishimiz mumkin:

1. Lirik qahramonning ruhiyatini ifoda etish orqali Ayyub (a.s.) ni ibrat qilib ko‘rsatuvchi baytlar.
2. Ayyub (a.s.) ning sabr-toqati, bardosh va chidamliligi orqali tasavvufiy g‘oyalar talqini aks etgan baytlar.

Ogahiyning “**Сарвинг саркашлиги беважх эмас**”⁶ deb boshlanuvchi g‘azalida ham Ayyub (a.s.) nomi zikr etilgan, talmeh san‘atini uchratishimiz mumkin:

**Эй кўнгул, осойиши билан базми висол истар эрсанг,
Чек балойи ҳажр айлаб сабр аро Айюблук.**

Bu baytda talmeh san‘atini “Ayyubluq” so‘zi yuzaga keltirgan. Baytda Ayyub (a.s.) haqidagi rivoyat va afsonalarga ishora qilish yo‘li bilan talmeh san‘atidan foydalanilgan. Buning uchun esa she‘riy san‘atda ifodalangan shaxslarning tarixini yaxshi bilish lozim bo‘ladi. Ma‘lumki, Qur‘oni karimda zikr etilgan har bir payg‘ambarning o‘ziga xos, mo‘jizaviy hislatlari bo‘lgan. Yuqoridagi baytda oshiqning hijron iztiroblari, qalb kechinmalari ifoda etilib, “baloyi hajr” chekmay turib, ma‘shuqa vasliga yetish mumkin emasligi aytiladi. Oshiqqa Ayyubni o‘rnak qilib ko‘rsatadi.

«Osoyish bazmi» va «baloyi hajr» bir-biriga qarama-qarshi qo‘yilishi orqali esa tazod san‘ati yaratilgan. Shoirning ushbu misralaridan visol bazmini, osoyishtalikni istagan ko‘gil borki, Ayyub (a.s.) dek balolarga, hijronlarga sabr etishi lozimdir demoqchi bo‘ladi. Bu baytda Ayyub payg‘ambar sabr-toqat timsoli sifatida kelgan. Mumtoz adabiyotda, asosan, oshiq-ma‘shuq-raqib obrazlarini uchratamiz. Deyarli barcha mumtoz she‘rlarimizda shu obrazlar bir xil syujet ostida beriladi. Ya‘ni ma‘shuqa oshiqning yonib-kuyishlariga beparvo, unga shavqat qilib bir bora bo‘lsa ham e‘tibor qaratmaydi. Oshiq esa oy-u yillar o‘tsa ham, shuncha hijron azoblarini pisand qilmay ma‘shuqasining vasliga intilib yashaydi. Yuqoridagi baytda shunga ishora qilgan holda, ma‘shuqaning muhabbatiga erishish uchun oshiq ham Ayyub payg‘ambar kabi sabr qilishi kerakligi aytiladi. Tasavvufda ham sabr inson uchun eng oliy hislat ekanligi ta‘kidlangan.

Ayyub (a.s.) bilan bog‘liq baytlarga tasavvufiy ohanglar singdirilgan bo‘lib, ularda shoir ilohiy yor visoliga erishish uchun oshiq ko‘pdan-ko‘p ruhiy qiynoqlar va azoblarga sabr bilan bardosh berishi, ana shundagana haqiqiy maqsadga erishish

⁶ Муҳаммад Ризо Эрнийезбек ўғли Огахий. Асарлар IV жилдлик, I жилд. Девон. Ғ.Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти., Т. – 1971, 392-б. 291-бет.

mumkinligani aytadi. Shoir bunda an’anaviy Ayyub (a.s.) obrazining o‘ziga xos talqinini yaratadi.

“Лутфинг хўб эрур” deb boshlanuvchi g‘azalida:

Эй кўнгул, васл истасанг сабр эт балоу дардға –

Ким, муқарраб тангриға бу шевадин Айюб эрур⁷.

Ogahiy bu misralarda ham yuqoridagi baytdagi kabi, lirik qahramonning ko‘ngliga qarata muhabbat va visol yo‘lida Ayyub (a.s.) dek, “balou dardg‘a” sabr etish kerakligi va shu yo‘l bilan ezgu maqsadga yetish mumkinligini ta’kidlaydi. Ayyub (a.s.) sinovlarga sabr etish orqali Haqqa yaqinlashadi. Zero, sabr maqomida bo‘lgan kishi oqibat istagiga etadi. Tasavvuf ta’limotiga ko‘ra, sabr-faqrdan keyingi so‘nggi maqom. Sabrning bir necha xil ko‘rinishlari bor: Toat-ibodatni ado etish – sabr demakdir. Havoyi nafs xohlab turgan gunohlarni qilmaslik – sabr. Balo-ofatlar va musibatlarga taslim bo‘la qolmaslik – sabr. Sabrning oliy darajasi – fojea bo‘lgan paytdagi, birinchi zarba vaqtidagi sabr. Sabr barcha fazilatlarning asosidir. Shuning uchun ham Alloh Qur’onda mo‘minlarning asosiy sifatlaridan biri sabr ekanini qayta-qayta ta’kidlagan. Jumladan, “sabr” so‘zining Qur’oni karimda 70 dan ortiq o‘rinda zikr etilgani ham fikrimizga asos bo‘la oladi. Alisher Navoiy sabrda e’tiqod manzilini ko‘radi. Sobir kishining dodi, albatta, tangriga etadi... Sabr maqomi tasavvufda ham ruh ulug‘vorligi, qalb pokligi va axloq hurligini muhofaza etish vositasidir. Zotan, «sabr et balou dardg‘a» kabi teran iboralarning mohiyatini Ogahiyning mislsiz sabr-qanoatli hayoti, e’tiqodi va shoir ruhining ulug‘vorligi, qalban pokligi bilan mushtarak holda tushunmoq kerak.

Shoir **“Махбуб хўб”** nomli g‘azalining baytida quyidagicha ta’kidlaydi:

Ҳеч ким мандек тўза олмас жафоу жавринга –

Ким, бало анвоъига сабр эткали Айюб хўб⁸.

Umuman, Ogahiy lirik merosidagi Ayyub payg‘ambar obrazi kishini qalb, yurak, ishq, e’tiqod kabi mavhum tushunchalarning mohiyatini to‘la

⁷ Муҳаммад Ризо Эрнийзбек ўғли Огаҳий. Асарлар IV жилдлик, I жилд. Девон. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти., Т. – 1971, 392-б. 203-бет

⁸ Ўша асар. 102-бет.

anglab yetishga undashi bilan birga iroda mustahkamligani ta'min etishda katta o'rin tutadi. Ayyub payg'ambar obrazi atrofiga shoir xilma-xil ma'nolarni jam etib, ular orqali kishi ma'naviy yuksakligini kuylagan. Bu kabi she'rlarni o'qib mulohaza qilgan kishi har qanday qiyinchilik qoshida mustahkam iroda bilan turishga ruhan quvvat topa oladi. Ogahiy lirik merosidagi Ayyub (a.s.) obrazi xilma-xil ma'nolarni o'zida mujassam etib, ular orqali kishi ma'naviy yuksakligini kuylagan. Bu kabi she'rlarni o'qib, mulohaza qilgan kishi har qanday qiyinchilik qoshida mustahkam iroda bilan turishga ruhan quvvat topa oladi.

- Ogahiy lirik she'riyatida an'anaviy obrazlar vositasida go'zal poetik lavhalar yaratildi. Lirik qahramonning orzu hayollarini, kayfiyati, kechinmalarini, ruhiy-ma'naviy olamini ifodalashda mazkur obrazlar muhim o'rin tutadi. Ular orqali oshiqning zohiriy va botiniy sifatlari, pokiza insoniy tuyg'ulari ulug'lanadi.

- Xullas, Ogahiy she'riyatida diniy-tarixiy obrazlar shoirga hayotni terang falsafiy tadqiq etish, badiiy tasvirlash uchun boy fikr, g'oyalar taqdim etgan. Shoir mushohadasida sayqal topgan bu obrazlar romantik bo'yoqlarni kuchaytirish, sodda va ravon uslubni namoyon bo'lishida, chuqur falsafiy xulosalarni kamol toptirishda muhim ahamiyat kasb etgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Мухаммад Ризо Эрниёзбек ўғли Огаҳий. Асарлар IV жилдлик, I жилд. Девон. Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти., Т.: – 1971, 392-б.
2. Кароматов Х. Қуръон ва ўзбек адабиёти. – Т.: Фан, 1993. – 96 б.
3. Маллаев Н.М. Ўзбек адабиёти тарихи. К.1. – Т.6 Ўрта ва олий мактаб, 1963. – 739 б.